

De Leeuwarder binnenstad: winst en verlies

DOOR HENDRIK TEN HOEVE*

'Ruimtelijk structureel wordt de Leeuwarder binnenstad bepaald door een volledig stelsel van singels, met daarbinnen een aantal grachten en terpen...'

'Ondanks een aantal dempingen en enkele bouwkundige verstoringen kan gesproken worden van een in cultuur-historisch opzicht zeer belangwekkend stadsgebied'.

(Uit: Toelichting op de aanwijzing van Leeuwarden tot beschermd stadsgezicht, 1983)

Op 26 mei 1965 aanvaardde de gemeenteraad van Leeuwarden een plan voor de binnenstad, het zogenaamde herziene 'plan-Kuiper'. Dit plan heeft tot 1974 het binnenstadsbeleid in Leeuwarden bepaald. Dat heeft voor Leeuwarden nare gevolgen gehad.

Van een echt binnenstadsplan was eigenlijk ook geen sprake, omdat het hoofdzakelijk een verkeersplan was, waarin alles ondergeschikt werd gemaakt aan het gemotoriseerd verkeer. Een breed stelsel van wegen rond de binnenstad en doorbraken in de meest kwetsbare delen daarvan waren de uitgangspunten. Dit plan is een eigen leven gaan leiden en heeft met name de verloederings en verpaupering van het noordelijke deel van de binnenstad ten gevolge gehad. Op basis van dit plan werd een aantal civieltechnische werken uitgevoerd. Zo werd de Groeneweg (spottend de Zwarte Baan genoemd) tussen binnenstad en Prinsentuin gerooid. Het karakteristieke Vliet werd gedempt en de veel te brede nieuwe Prins Hendrikbrug maakte scheepvaartverkeer door de zuidelijke stadsgracht onmogelijk.

PRAATSTUK

Pas aan het begin van de zeventiger jaren begon het Leeuwarder gemeentebestuur, vooral onder druk van buitenaf, zich te realiseren dat een binnenstadsbeleid gebaseerd op doorbraken, sloop en optimale bereikbaarheid voor de auto eigenlijk niet meer kan. Daarom werd in 1972 een 'praatstuk' in de publiciteit gebracht, dat de tongen behoorlijk los maakte. Niet in het minst omdat er nog veel controversiële punten uit de oude plannen in waren opgenomen, zoals een doorbraak over de noordelijke stadsterp, een nieuwe brug over de stadsgracht bij de Oldehove, parkeergarages midden in de stad en een stelsel van nieuwe wegen rond de binnenstad.

Door het praatstuk kwam een brede discussie op gang, waaraan werd deelgenomen door actiegroepen, politieke partijen, architecten, stedenbouwkundigen, middenstan-

ders en particulieren. Deze discussie heeft twee jaar geduurd. Intussen verschenen er nog een doeleindnota, een discussienota, werden talrijke hearings en een aantal informatieve raadsvergaderingen gehouden. Pas in augustus 1974 werd het structuurplan voor de Leeuwarder binnenstad definitief vastgesteld. Een totaal ander plan dan het praatplan uit 1972.

Nu, bijna elf jaar later, vind ik het nog steeds een goed plan. De meeste van de opgenomen standaard-, richt- en objectdoelbetrekking hebbende op waarden, leefbaarheid en functies hebben hun geldigheid behouden. Nu, na ruim 12 jaar, moet de vraag worden gesteld hoe er in de (politieke) praktijk met deze, soms prachtige, doelstellingen is en wordt gewerkt.

KEERPUNT

Eerst moet opgemerkt worden dat de vaststelling van het structuurplan 1972 een keerpunt is geworden in het beleid ten aanzien van de binnenstad, stadsvernieuwing, verkeer en monumenten. Het respect voor de oude stad is teruggekeerd, de waarde ervan is men zich bewust geworden en de weg van doorbraken, sloop en dempingen is verlaten. De binnenstad is in de algemene

belangstelling gekomen, met als gevolg een groot aantal activiteiten, initiatieven en plannen. Ik noem er een aantal:

- Er is een initiatiefgroep 'Wonen in de binnenstad' opgericht met als doelstelling herstel en uitbouw van de woonfunctie in de binnenstad. Vanuit een eigen projectbureau (gesubsidieerd door de gemeente) worden allerlei activiteiten en acties van bewoners begeleid, gecoördineerd en gestimuleerd. Daarbij wordt het gemeentebestuur bijzonder kritisch gevolgd.

- Er is in Leeuwarden een N.V. Stadsherstel opgericht, die er in is geslaagd een aantal belangrijke panden te behouden en opnieuw voor bewoning geschikt te maken.

- De Leeuwarder Stadsvernieuwingcorporatie maakt het particulieren in de binnenstad mogelijk op betrekkelijk goedkope wijze hun panden te renoveren.

- In 1976 is er een gemeentelijke monumentennota vastgesteld.

- Een nieuw ingestelde commissie-Monumentale Architectuur heeft een inventarisatie gemaakt van nog niet beschermde, waardevolle architectuur. Hierbij is veel aandacht besteed aan bouwkunst van na ongeveer 1850. Het gevolg is geweest dat de rijkslijst met 35 objecten is uitgebreid.

- In gemeentelijke dienst is een kunsthistoricus bezig met beschrijven van de beschermde monumenten.

- De Stichting Moderne Architectuur Friesland heeft een aantal belangrijke publicaties over jonge bouwkunst in Leeuwarden het licht doen zien.

- De Leeuwarder binnenstad is aangewezen tot beschermd stadsgezicht.

- In vervolg op het structuurplan zijn er voor de gehele binnenstad bestemmingsplannen vastgesteld of in voorbereiding.

- In 1978 is een verkeersstructuur- en uitwerkingsplan vastgesteld. Een van de hoofduitgangspunten van dit plan is: 'het behouden van de karakteristieke en veelal historisch bepaalde waarden van de binnenstad met betrekking tot de stedenbouwkundige en architectonische gegevens.'

De Groeneweg (rechts op de foto)/hoek Schoenmakersperk, die gerooid werd voor de aanleg van een brede verkeersbaan.

*) De heer H. ten Hoeve is lid van de Gemeenteraad van Leeuwarden en in die functie sterk betrokken bij het beleid van de historische stad.

Het Wilhelminaplein, met op de voorgrond de plaats waar eventueel het 'pleinafsluitend' gebouw komt. Heemschut heeft de gemeente gevraagd om eerst een rechtsgeldig bestemmingsplan voor het betrokken stadsdeel vast te stellen en vervolgens een nieuwe prijsvraag onder architecten uit te schrijven. Geen van de tot dusver mededingende ontwerpen heeft voldoende kwaliteit voor deze belangrijke plek, aldus de Bond.

Foto's Gemeentelijke Monumentenzorg, Leeuwarden.

PRAKTIJK

Al met al veel plannen, initiatieven en activiteiten. Maar hoe gaat het nu in de praktijk.

Een van de eerste dingen die opvallen vooral in de gemeenteraad is, dat het niet al te moeilijk is om vanuit het abstracte een groot aantal mooie doelstellingen vast te leggen, waarin bijna iedereen zich kan vinden. Het wordt moeilijker wanneer er concrete plannen op tafel komen. Dan blijkt dat vrij gemakkelijk de doelstellingen worden losgelaten en gekozen wordt voor een volgend beleid. De nieuwbouw en uitbreiding van het provinciehuis in de historische stad is één van de vele en duidelijkste voorbeelden. Toch kan geconstateerd worden dat na 1974 niet of nauwelijks aantastingen van de structuur van de Leeuwarder binnenstad hebben plaatsgevonden. Doorbraken en dempingen zijn achterwege gebleven; het beloop van straten is gehandhaafd en rooilijnen zijn niet verlegd. Door herinrichting, beplanting en nieuwbouw zijn op veel plaatsen verbeteringen aangebracht. Een negatief punt is echter dat deze verbeteringen wel een grondige karakterverandering te weeg hebben gebracht. Het duidelijkst laat zich dit voelen in de noordelijke binnenstad. Daar is de laatste jaren een groot aantal grootschalige nieuwbouwblokken met woningen verzeen. Straten en pleinen als Speelmanstraat, Bagijnestraat, Jacobijnerkerkhof, Bottemansteeg, Oosterkade, Achter de Grote Kerk, Schoenmakersperk, Nieuweburen en Galileïkerkstraat zijn te sterk van karakter veranderd. De tachtiger jaren bouw is hier bepalend geworden. Te weinig is men er in geslaagd karakteristieke bebouwing te herstellen en de meeste architecten is het niet in voldoende mate gelukt de bestaande individualiteit te respecteren en/of opnieuw vorm te geven. Ook werkt

negatief dat de op veel plaatsen vernieuwde bestrating te eenvormig is. Door de hele vernieuwingsoperatie zijn er ook veel grote bomen verdwenen, waardoor de stad er kaal uitziet.

De vormgeving van pleinen is in Leeuwarden nog altijd een moeilijke zaak. Het Wilhelminaplein is een kale onherbergzame vlakte geworden. Misschien kan een pleinafsluitend gebouw met daarbij een behoorlijke pleinvulling hierin verbetering brengen. Het Oldehoofsterkerkhof mist iedere structuur, het Jacobijnerkerkhof is kaal en nodigt niet uit tot verblijf, ondanks de bankjes en Bij de Put wordt het beheerst door paaltjes. Veel binnenreintjes hebben door de heilige parkeernorm een stenig karakter gekregen. Het wordt tijd dat Leeuwarden bij dit soort werken eens een omgevingskunstenaar inschakelt.

MONUMENTENZORG

Op het terrein van restauratie en monumentenzorg is er de afgelopen jaren veel gebeurd, zowel in positieve als negatieve zin. Een aantal grote en belangrijke monumenten is grondig onder handen genomen. Als eerste moet wel de Grote of Jacobijnerkerk worden genoemd. Dit in aanleg dertiende eeuwse kerkgebouw, werd in de 19de eeuw grondig 'hersteld' en daarmee van vele bouwkundig belangrijke elementen ontdaan. Na de tweede wereldoorlog trad het verval in, zelfs in die mate dat in de zestiger jaren het gebouw wegens bouwvalligheid gesloten moest worden en er stemmen opgingen om maar tot sloop over te gaan. Na een korte, maar zeer ingrijpende, restauratie staat deze middeleeuwse kloosterkerk samen met de eveneens gerestaureerde kosterij, een restant van het voormalige Dominicaner klooster, weer in volle luister in het hart van de stad. De voor Leeuwarden ka-

rakteristieke Oldehove onderging een consoliderende restauratie.

Het Princessehofcomplex, het vroegere paleisje van Maria Louisa, de weduwe van Johan Willem Friso, werd ten behoeve van het belangrijke ceramische museum 'het Princessehof' totaal gerestaureerd en opnieuw ingericht. De van het museum deel uitmakende Papingastins herkeeg op de toren de uivormige bekroning.

In de belangrijke Grotekerkstraat gebeurde veel meer. De niet eens op de monumentenlijst staande Keimpemastins werd herontdekt en op een zeer verantwoorde wijze gerestaureerd en geschikt gemaakt tot woning. Het Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasje-sintrum kon, alweer na een ingrijpende restauratie, de stins op het hoogste punt van Leeuwarden betrekken. Ook hier werd de oude traptoren hersteld, en van een nieuwe spits voorzien.

Tegenover deze stins restaureerde de N.V. Stadsherstel het voormalige Handelsdrukkerijcomplex. Een aantal monumentale panden herkeeg de woonbestemming en in combinatie met nieuwbouw aan het Schoenmakersperk kon er op de flank van de noordelijke stadsterp een aantrekkelijke open binnentuin worden aangelegd. Stadsherstel pakte in de Grote Kerkstraat nog een viertal woningen aan en ook een aantal particulieren ging tot restauratie over. Het behoud en de restauratie van de Bonifatiuskerk is een apart verhaal. Aan het eind van de zestiger jaren waren er nog plannen om deze uit 1884 daterende belangrijke Cuyperkerk te slopen. Een comité uit de burgerij ontfermde zich over het kerkgebouw met haar 'wonderlijk schoone lijnen en ondenkbaar heerlijke vormen'. De 'roomse toren' mocht niet uit het stadsbeeld verdwijnen. Toch gebeurde dat wel. Tijdens een zware storm op 3 januari 1976 brak de 30 meter hoge spits van de Bonifatiusstoren af. Ten koste van veel inspanning en in een tijd waarin overal in het land neo-gotische kerkgebouwen werden gesloten en gesloopt, is het stichtingsbestuur van de Bonifatiuskerk er toch in geslaagd de toren weer op de kerk te krijgen. Een opmerkelijke prestatie!

MISSERS

Naast deze en andere uitstekende restauraties en herstellingen, waarvan er verschillende elders in dit nummer ter sprake komen, zijn er voorbeelden van zaken die mis zijn gegaan zoals:

- Provinciehuis (enorme schaalvergroting, nieuwbouw ten koste van officieel geregistreerde monumenten);
- Gebouw Provinciale Waterstaat Galileërkerkstraat; ten koste van sloop rococopand. De gevel zou worden hergebruikt en is nu verpauperd;
- AGO (thans AEGON) die met slecht passende nieuwbouw de zeer schilderachtige Torenstraat en een pleinwand van het Oldehoofsterkerkhof heeft aangetast;
- Bierkelders, z.g. restauratie van het beklampt beton, waarbij laatmiddeleeuwse gewelven werden weggehaald, nota bene in het kader van werkverruiming;
- Harmonie. Het fraaie eclectische theater kreeg een tonceltoren die met opzet lelijk gemaakt lijkt en het stadssilhouet vanuit vele hoeken ernstig aantast.
- St. Jacobsstraat, hoek Gouverneursplein. Modern functioneel geheel voor winkels, woningen en kantoren van een pretentieuze

architectuur die volledig misstaat;

- Verschillende huisvestingsprojecten. Nieuwbouwwoningen van armoedige architectuur, die b.v. aan Nieuweburen en aan Oosterkade ook nog de fijnmazigheid van de binnenstad verre te boven gaan. Bij projecten in uitvoering aan Bagijnestraat en vooral Nieuwekade valt het ergste te vrezin;
- Kantoor e.a. van het Telefoondistrict dat net als dat van de Provincie en de Waterstaat een veel te groot element in de oostelijke binnenstadsrand is.

CONCLUSIE

- Met mooie doelstellingen en vrome wensen alleen zijn we er niet;
- Particulieren moeten activiteiten ont-plooiën om hun woningen te verbeteren en op zijn minst te onderhouden; Daartoe zijn positieve injecties van de overheid, maar ook een actief aanschrijvingsbeleid voor de binnenstad nodig;
- Er is nog altijd te veel aandacht voor grote monumenten. De kansen voor behoud van panden met niet al te grote monumentale allure moeten stijgen.
- De Gemeente moet ook activiteiten ont-

plooiën, niet alleen de regelingen volgen. Met de trieste ondergang van het Amelandshuis heeft de gemeente laten zien hoe het nooit meer zou mogen.

- Er moet met het oog op de nieuwe constructie van de monumentenzorg een aparte discipline monumentenzorg bij de dienst stadsontwikkeling ondergebracht worden, waar een vakkundige aanpak van de technische aspecten, gebaseerd op een wetenschappelijke documentatie gewaarborgd is.

Dan pas kan monumentenzorg een vakkundige inbreng in de historisch verantwoorde stadsvernieuwing bieden en zal het welstandstoezicht ook beter kunnen worden gevoerd. De samenstelling van de welstandscmissie is thans te eenzijdig. Een objectief oordeel is niet gewaarborgd, als alleen architecten elkaars plannen moeten beoordelen en te weinig andere disciplines bij de beoordelingen worden betrokken. De politiek kan zich dan pas gaan baseren op structurele mogelijkheden (en onmogelijkheden), waar het tot nog toe vaak te incidenteel en verwarrend moest zijn, omdat de technisch-ambtelijke inbreng nagenoeg ontbrak en op het terrein van de documentatie pas onlangs in beperkte mate is voorzien.

